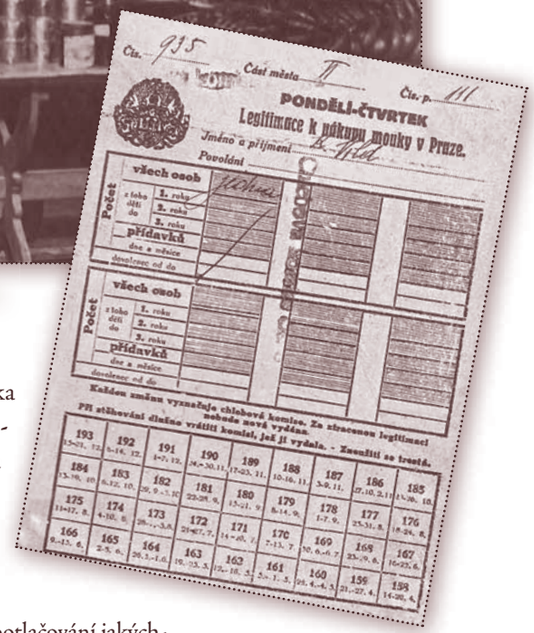
2.2. Česká společnost za světové války

- Český postoj k válce
- Projekt německé *Střední Evropy*
- Vize TGM a K. Kramáře
- Uvolnění po nástupu Karla I.
- Změna domácí politiky

Čís. 915 Část města II Čís. p. 111
PONDĚLÍ–ČTVRTEK
Legitimace k nákupu mouky v Praze.
Jméno a příjmení
Povolání
Počet
všech osob
z toho dětí do 1. roku / 2. roku / 3. roku
přídavků
dne a měsíce
doručeno od do
Každou změnu vyznačuje chlebová komise. Za ztracenou legitimaci nebude nová vydána.
Při stěhování dlužno vrátiti komisi, jež ji vydala. – Zneužití se trestá.

Na jaře roku 1915 byl v českých zemích zaveden tzv. přídělový systém.

Dějiny českých zemí a celého Rakousko-Uherska za první světové války se dělí na **dvě** základní **etapy**, časově vymezené panováním **císaře Františka Josefa I.** (1914–1916) **a** jeho následníka **Karla I.** (1917–1918). Obě období se od sebe dosti výrazně lišila.

Zatímco **první periodu charakterizovaly** tvrdé policejní metody, **germanizace** Předlitavska a potlačování jakýchkoliv projevů svobodného politického života – **po nástupu Karla I.** došlo ke zřetelnému **uvolnění** poměrů a opětovnému rozvoji české domácí politiky.

Pražská továrna na náboje do ručních zbraní. Zmobilizované muže musely ve válečné výrobě zastoupit ženy a také děti.

Areál muniční továrny v Boleveci u Plzně zcela zničený po mohutném výbuchu 25. května 1917. Neštěstí, při kterém zahynulo více než dvě stě lidí, později inspirovalo českého spisovatele K. Čapka k napsání románu Krakatit.

Většina obyvatel českých zemí se s válkou rakouského mocnářství proti slovanskému Srbsku a Rusku **neztotožňovala** už od jejího samotného počátku. Zvláště za situace, kdy císařství stálo v pozici zjevného agresora, který započal válečné operace. Vyhlášení války a mobilizace proto mezi Čechy nevzbudily prakticky žádné nadšení – na rozdíl od euforie vládnoucí v jiných zemí (zejména v Německu, Velké Británii či Francii). V Čechách a na Moravě se mnozí snažili vojenské službě spíše vyhnout, další doufali v brzký konec války a vítězství Ruska či pomýšleli na dezerci. Zrodilo se všeobecné přesvědčení o „cizí válce". Společnost se s habsburským mocnářstvím již ve druhé polovině roku 1914 definitivně rozešla.

Zcela odlišný postoj ovšem zaujala **česká politická reprezentace**. Prakticky všechny významnější strany (snad s výjimkou sociální demokracie) se jednoznačně postavily **za válku a za císaře**. Počátkem srpna 1914 císařské místodržitelství v Praze navštívila deputace 166 českých okresních hejtmanů a starostů, aby vyjádřila „naprostou oddanost" nižší úřednické správy císařskému dvoru. Mnozí čeští politici se společně s německými účastnili veřejných mítinků a demonstrací na podporu války, čímž se domácí veřejnosti značně vzdálili.

Mladočeši, agrárníci i katolíci se rozhodli pokračovat i za válečných podmínek v *pozitivní politice* vůči Vídni, přestože předlitavská **vláda hraběte von Stürgkha** nastoupila tvrdý protidemokratický a dokonce **protičeský kurz**. Doufali, že císař jejich prorakouský postoj ocení a po válce (bez ohledu na její výsledek) přistoupí na splnění českých státoprávních požadavků. Hlavní proud domácí politiky setrvával na prorakouských pozicích prakticky až do května 1917.

5.4. Mnichov a zábor pohraničí

- Odhodlání k osamocené válce
- Britské kapitulantství
- Konference v Mnichově
- Přijetí podmínek dohody v Praze
- Průběh záboru pohraničí

Hlavní představitel politiky appeasementu britský premiér N. Chamberlain po příletu do Mnichova.

Aktéři tzv. mnichovské dohody krátce po jejím podpisu po půlnoci 30. září 1938 na snímku Hitlerova osobního fotografa Heinricha Hoffmanna. Zleva: N. Chamberlain, E. Daladier, A. Hitler a B. Mussolini.

Po vyhlášení všeobecné mobilizace 23. září 1938 závisel další vývoj na západních mocnostech – Francii a Velké Británii. Ty sice mobilizaci neodsoudily (podle pozdějších vzpomínek prezidenta E. Beneše s ní dokonce souhlasily), avšak s poskytnutím své smluvní spojenecké pomoci váhaly. Francie vyhlásila částečnou mobilizaci. Sovětský svaz přesunul ke svým západním hranicím 30 divizí a varoval Polsko před útokem na Československo. Avšak Velká Británie zůstávala neoblomná.

„Bylo by hrozné, kdybychom museli kopat zákopy a zkoušet si plynové masky, protože v nějaké vzdálené zemi se mezi sebou hádají lidé, o kterých nic nevíme. Kdybychom měli bojovat, museli bychom mít větší důvod!"

Prohlášení britského premiéra N. Chamberlaina v září 1938.

Předseda francouzské vlády se k němu záhy přidal: „Opravdu si někdo myslí, že je třeba dát pobít 15 milionů Evropanů, abychom donutili 3 miliony Sudeťanů, kteří chtějí být Němci, aby zůstali v Československu?" Ozval se i francouzský pravicový tisk: „Všichni Čechoslováci dohromady nestojí za kosti jediného francouzského vojáka!"

Prezident Beneš za této krajně nejisté situace prohlašoval, že bude bojovat třeba i sám až do úplného konce, a až nebude mít kam ustoupit, padne i se svým štábem, ale nikdy se nepříteli nevzdá. Taková řeč se československým generálům líbila. „Musíme do války, ať jsou důsledky jakékoliv!" tvrdili. „I kdybychom zůstali sami, nesmíme povolit!"

Politické **vedení** taktizovalo a **zvažovalo nejrůznější možnosti**, jak situaci obklíčené republiky ulehčit. Diskutovaly se například varianty vydat Německu kompromisně část území (např. Chebsko) nebo vyhovět územním nárokům Polska a tím ho vyřadit z protičeskoslovenské koalice či se obrátit s žádostí o pomoc samostatně pouze na Sovětský svaz bez ohledu na trojstranné smlouvy s Francií z roku 1935.

Naproti tomu britské politiky utvrdil v jejich kapitulantském postoji **Hitlerův projev z 26. září 1938**. „Nebudou-li do 1. října Sudety odevzdány Německu, potom já – Hitler – sám půjdu jako první voják proti Československu!" prohlásil tehdy nacistický vůdce za frenetického potlesku ve *Sportovním paláci* v Berlíně. Současně zveřejnil **nové ultimátum**, ve kterém požadoval vydání pohraničí s převahou německého obyvatelstva do 1. října a dále zajištění plebiscitu ve sporných oblastech nejpozději do 25. listopadu. Hrozil, že pokud požadavek nebude akceptován **do 28. září do 14 hodin**, německá vojska překročí československé hranice!

Britský premiér **Chamberlain** již následující den veřejně prohlásil, že Velká Británie není povinna pomoci Československu „za všech okolností", čímž poslal jasný vzkaz do Prahy: v případné válce zůstanete sami! Další den, 28. září, **zaslal Hitlerovi dopis**, ve kterém mu sliboval, že „vše podstatné může dostat bez války a bez odkladu". Obrátil se také na italského diktátora Benita Mussoliniho a požádal ho, aby se ujal role zprostředkovatele a arbitra mezinárodní **evropské konference o Československu**. Účast samotného Československa přitom britský premiér nepovažoval za nutnou.

Mussolini, který usiloval o své zviditelnění v evropské politice, se výzvy okamžitě ujal a kontaktoval Hitlera. Navrhovanou konferenci se mu podařilo zorganizovat v neuvěřitelně krátkém čase. Již následující den – **29. září** – přicestovali předsedové vlád Velké Británie a Francie (**N. Chamberlain** a **E. Daladier**) **do německého Mnichova**, kde na ně čekali Hitler a Mussolini.

Schůzka se snadno předvídatelným výsledkem se uskutečnila v jedné z tzv. *vůdcových budov* (ve které dnes sídlí *Hudební akademie*) v centru města. Československý vyslanec Vojtěch Mastný nebyl k jednání připuštěn, přesto se do města také dostavil. Na výsledek jednání musel čekat společně s novináři v hotelu *Regina*. Zrodilo se známé lidové rčení „o nás bez nás".

Krátce po půlnoci předsedové vlád čtyř evropských mocností slavnostně – dokonce za přítomnosti fotografů – podepsali dokument, který vstoupil do historie jako **tzv. *mnichovská dohoda*** (česká historiografie ho později přejmenovala podle Benešových komentářů na *mnichovský diktát*). Velká Británie, Francie, Německo a Itálie se dohodly, že československé **pohraničí** bude přesně v duchu dosavadních německých ultimát **vydáno** nacistickému Německu: **čtyři pásma**

7. Češi za nacistické okupace (1939–1945)

7. 1. První období za protektora Neuratha

- Česká společnost a úřady
- Říšský protektor K. von Neurath
- *Obrana národa*
- 17. listopad 1939
- Politický odboj

Sedmitisícové vládní vojsko. Jediná česká vojenská formace v protektorátu. Střežila objekty využívané vládou a prezidentem. Byla vyzbrojena jen lehkými zbraněmi. Ke konci války K. H. Frank poslal část vojska do severní Itálie, kde ovšem 800 vojáků zběhlo k partyzánům.

Šestiletá německá okupace představovala pro český národ nejtěžší období jeho existence, a to nejen v dějinách 20. století, nýbrž v celé historii. Nacisté zamýšleli Čechy zčásti vyhladit v plynových komorách, zčásti vystěhovat do severního Ruska a zčásti germanizovat. To vše do dvaceti let od předpokládaného „konečného vítězství" ve válce.

Protektorát Čechy a Morava, který Čechům formálně zaručoval jistou míru autonomie, nacisté chápali jen jako **dočasné řešení** po dobu války, během které hodlali **využít českých dělníků** jako kvalifikované pracovní síly **v německé válečné výrobě**. Proto okupační režim zůstával po celou válku o poznání mírnější než například v sousedním Polsku, které nedisponovalo tolika továrnami. Pokud by nacisté válku skutečně vyhráli, uvažovali protektorát zrušit a český národ, stejně jako polský, ze střední Evropy „vymazat". Z tohoto důvodu nikdy neprojevili zájem o užší spolupráci s českými fašisty. Jejich organizace (např. *Vlajka*) byly během okupace dokonce rozpuštěny. Odmítli i nemnohé české antikomunistické dobrovolníky ochotné bojovat na jejich straně (např. *Český svaz válečníků*). S Čechy jako svébytným národem totiž ve svých budoucích plánech nepočítali.

Za účelem dosažení co nejvyšší efektivity a co nejnižších nákladů při správě protektorátu **nacisté zachovali strukturu** většiny **českých úřadů** vytvořenou za první republiky. Dokonce nepřikročili ani k rozsáhlejším personálním čistkám. Hromadnou výpověď ze státní služby dostali pouze Židé, později také bývalí legionáři a funkcionáři *Sokola*. Ostatní směli zůstat, pokud projevili nezbytnou loajalitu.

„Kdo není s námi, je proti nám. Kdo je proti nám, bude rozdrcen!"
K. H. Frank na Staroměstském náměstí v prosinci 1939.

Nejvyšší české úřady – **nová protektorátní vláda** generála **Aloise Eliáše** (která v dubnu 1939 nahradila kabinet R. Berana) **a úřad státního prezidenta Emila Háchy** – plnily od samého počátku spíše jen reprezentativní (loutkovou) úlohu. Měly vzbuzovat dojem, že protektorát se spravuje sám, ačkoliv skutečnou mocí disponoval *Úřad říšského protektora* a oblastní *oberlandráty*.

Je zřejmě zbytečné připomínat, že **většina** českého **národa** – nemající v nacistické *nové Evropě* žádnou perspektivu – **protektorát nepřijala**, včetně jeho čelných představitelů (E. Háchy, A. Eliáše). Spolupráce s okupanty se vyvíjela na bázi čirého pragmatismu. Například Hácha chápal své setrvání ve funkci pouze jako „osobní oběť pro národ", byť si byl dobře vědom, že po obnově republiky bude národem zatracen jako zrádce. Doufal však, že zachováním alespoň formální autonomie zajistí pro Čechy mírnější podmínky okupace.

Po vypuknutí války představovaly kostelní zvony cenný zdroj kovů, využitelný pro válečnou výrobu. Mnohé z nich byly zabaveny a přetaveny na zbraně.

Jen okrajové vrstvy společnosti souhlasily s nacistickou germanizační politikou a pokoušely se o vlastní poněmčení (většinou neúspěšně). Početnější část veřejnosti se naopak podílela na činnosti odboje, byť převážně jen příležitostnou pomocí. Avšak většina zůstávala pasivní. Celou společností prostupovala prudká **nenávist k Němcům**, která se s přibývajícími roky a vystupňovanými represemi prohlubovala.

První období protektorátu – **od března 1939 do září 1941** – se nakonec ukázalo jako zdaleka nejmírnější, přestože už tehdy nacisté přistoupili k masovým represím. Relativní mírnost souvisela mimo jiné i s osobou prvního říšského protektora. **Konstantin von Neurath** byl vzdělaný aristokrat ze „staré školy" a kariérní diplomat. Mezi přesvědčené nacisty nikdy nepatřil. Do nacistické strany vstoupil až v roce 1937. Jako ministr zahraničí se postavil proti Hitlerově expanzivní politice. Proto byl z úřadu odvolán a „uklizen" do Prahy. S prezidentem Háchou a představiteli protektorátní vlády jednal bez rasových předsudků (na rozdíl od svých nástupců R. Heydricha a K. Daluegeho). Dokonce jim poskytl určitý prostor pro

10. 2. Budování socialistické společnosti

- Sovětský model socialismu
- Rudá propaganda a umění
- Znárodňování a kolektivizace
- Budování průmyslu a militarizace
- Měnová reforma

Průvod členů nově založeného Československého svazu mládeže (ČSM) v srpnu 1949.

Převzetí politické moci komunisty a definitivní začlenění Československa do sovětského bloku v únoru 1948 přineslo velmi záhy zcela bezprecedentní společenské a hospodářské změny, které v následujících letech pocítil prakticky každý občan.

Komunistická strana nepřikročila přímo k budování ideální bezstřídní společnosti, která se měla obejít bez peněz, armády, a dokonce i samotné strany. Tento ambiciózní cíl, vytyčený Karlem Marxem, odložila až na příští pokolení. Pro generaci současníků plánovala pouze **přechodný stupeň** na cestě **ke komunismu**: **tzv. *socialismus***. Avšak nikoliv socialismus, jak si ho představoval TGM a v poválečném období také E. Beneš a demokratické strany.

Komunisté usilovali o socialismus **sovětského** (stalinistického) **typu**. Ten spočíval v byrokratickém řízení společnosti „shora" bez jakýchkoliv demokratických principů, pouze za pomoci direktiv a represivního aparátu. Za bezprostřední cíl si vytkli rychlé odbourání společenských rozdílů, a to násilným **splynutím všech tříd do jediné** – do *třídy pracujících*. Všichni se měli stát zaměstnanci. Nikdo již neměl vlastnit „výrobní prostředky" a skrze ně disponovat „ekonomickou mocí" nad ostatními. Dokonce ani živnostník či samostatně hospodařící rolník. Všichni měli být napříště odkázáni pouze na vyměřenou mzdu a jediným zaměstnavatelem měl zůstat stát.

K dosažení vytyčených cílů bylo potřeba společnost nejprve **mocensky zcela ovládnout**. Dosavadní **občanská** pluralitní **společnost**, založená na existenci nezávislých zájmových organizací, svobodě slova a nezávislé kultuře, **zanikla** už krátce po únoru 1948. *Sokol*, *Orel*, *Junák*, skautské hnutí, nezávislé studentské spolky byly rozpuštěny. Namísto nich byla veškerá dospívající mládež podchycena v komunistickém *Československém svazu mládeže* s fakticky povinným členstvím. Obdobně bylo naloženo i se všemi ostatními společenskými organizacemi.

Nejen členové ČSM odjížděli v letních měsících na pracovní brigády „budovat socialismus". Například výstavby 21 km dlouhé „tratě mládeže" (železnice) z Horné Dúbravy do Banské Štiavnice se v roce 1949 účastnilo 40 000 brigádníků.

Stranické orgány převzaly důslednou kontrolu nad vydáváním novin, časopisů i knih, na celostátní i regionální úrovni, přestože centrální cenzorský úřad oficiálně neexistoval. Již v roce 1949 byla díla TGM, E. Beneše a mnoha dalších autorů stažena ze všech veřejných knihoven. **Pod dohledem cenzury** se pochopitelně ocitla také veškerá filmová a divadelní tvorba. Státem kontrolovaná kultura měla napříště sloužit režimu jako součást jeho propagandy. Vznikala „díla" nekriticky oslavující Sovětský svaz, *boj pracujících* i přímo J. V. Stalina.

K ovládnutí kulturní scény přispěl fakt, že významná **část** tehdejší **mladé generace literátů** byla **orientována** výrazně **prosovětsky** (čímž se odlišovala od meziválečné avantgardy, jejíž mnozí představitelé byli také orientováni levicově až komunisticky, avšak bolševizaci KSČ v roce 1929 odmítli). Po prožitém utrpení během nacistické okupace část nastupující generace umělců spatřovala v SSSR naději na „lepší zítřky". Mnozí vstoupili přímo do KSČ. V komunistické ideály zřejmě skutečně věřili. **Stáli u zrodu** nového uměleckého směru: **tzv. *budovatelské poezie***. Milan Uhde napsal báseň *Do bitev půjde před řadami* oslavující K. Gottwalda. Pavel Kohout si dokonce naplánoval svatbu na den Stalinových narozenin. Avšak velká většina těchto mladých literátů se po zkušenosti s pozdějšími represemi s KSČ zcela rozešla a po roce 1968 odvážně vystupovala proti komunistickému režimu z pozice politických emigrantů či domácích disidentů.

Nástup komunistů k moci provázela také **centralizace státní správy**. V roce 1949 bylo zemské uspořádání nahrazeno **novým systémem okresů**, které bylo možné z centra snadněji ovládat a kontrolovat. Československo se změnilo v unitární stát. **Morava ztratila** po téměř osmi staletích nepřetržitého trvání své **historické postavení** celistvého útvaru. Paralelní slovenské orgány zůstaly sice zachovány, avšak jejich pravomoci byly omezeny. Také bylo zrušeno tzv. *domovské právo*.

Velkými změnami procházelo na přelomu 40. a 50. let československé hospodářství. **Komunistická ústava** (tzv. *Ústava 9. května*) z roku 1948 sice formálně zaručovala svobodu podnikání (podobně jako řadu jiných práv), avšak již na jaře téhož roku začala **vlna rozsáhlého znárodňování** (zestátňování), které se navíc uskutečňovalo formou konfiskace **bez jakékoliv náhrady**. Nejprve přišly na řadu podniky s více než 50 zaměstnanci, později i obyčejní živnostníci (kteří čítali i s rodinnými příslušníky téměř dva miliony osob). Ti šťastnější stihli své živnosti zrušit a odhlásit, ostatním byly často zabaveny, včetně budov a výrobních zařízení. Do roku 1954 byly živnosti, malovýroba a maloobchod zcela zlikvidovány. Zůstaly pouze ***národní podniky***. Svobodný trh založený na konkurenci zanikl. Komunističtí ekonomové zdůvodňovali likvidaci soukromého sektoru v oblasti řemesel, bydlení a maloobchodu údajným zvyšováním hospodářské efektivity. Ve skutečnosti znárodňování vedlo jen ke **snižování životní úrovně** a vážným nedostatkům ve výrobě i zásobování.